

KIRAAT TERTÎL ve TİLÂVET KAVRAMLARININ ANLAMSAL ARAŞTIRMA VE KARŞILAŞTIRMASI

Dr. Yavuz FIRAT
E.Ü. İlahiyat Fakültesi
yfirat@erciyes.edu.tr

ÖZET

Kıraat, tertil ve tilavet, Kuran-ı Kerimi okuma ve anlama ile ilgili kavramlardan en fazla kullanılan üç önemli kavramdır. Eş anlamlı olarak görüldükleri için Kuran-ı Kerimi okumayı ifade etme konusunda birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Ancak bu kavramların literal anlamları ve Kur'an'da kullanıldıkları bağlamları incelendiğinde eş anlamlı kelimeler olmalarının yanında farklı anlam seviyelerine işaret ettikleri de anlaşılmaktadır. Özellikle de *Kur'an-ı Kerim'i okuma ve anlamayı* ifade etmede bir anlam hiyerarşisine sahip oldukları sezilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Tertil, Tilavet, İşba', Tebyîn

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim, kendisine inananlarının okuyup anlamaları ve gereğince amel etmeleri için Allah Teâlâ tarafından gönderilmiş ilahî bir kitaptır. İnsanlık için hayatî bir önem taşıyan Kur'an'ın okunup anlaşılması ve gereğince amel edilmesi çabası, onun inişinden itibaren başlayarak günümüze kadar devam etmiş ve bu uğraş kıyamete kadar da devam edecektir. İndiği ortamda Hz. Peygamber Kur'an'ın ilk görevli tebliğcisi ve açıklayıcısı olarak onu okumuş, anlamış, yaşamış ve hayatı boyunca da onun canlı örneği olmuştur. Hz. Peygamber'den sonra da Kur'an'ın okunması ve anlaşılması alanında sayısız eserler telif edilmiş ve edilmeye devam etmektedir. Zira Hz. Peygamberin Kur'anı nitelemesine göre "O, kendisiyle dillerin dolaşmadığı alimlerin kendisine doyamadığı, çok tekrardan dolayı eskimeyen ve harikaları tükenmeyen"¹ bir kitaptır. Bu özelliklerinden ötürü Kur'an, insanlık ve özellikle de bağluları için kendisini cazibe merkezi yapmıştır.

Kur'an'ın, kendi kendini açıklama özelliği de vardır. Öyle ki bir ayette vurgulanan bir hususun tamamlanacak kısmını, bir başka ayette ya da bir sûrede, tamamlanmamış bir olayın detaylarını bir başka sûrede öğrene-

bilmekteyiz. Bu anlamda kelimeler bile anlam açısından birbirine katkı yapmakta ve anlam ilişkileriyle aralarında bağ oluşturmaktadırlar. Kur'an'ın okunup anlaşılması ve sonuçta amel edilmesiyle ilgili kavramlardan Kur'anî üç kavram var ki, bunlar, yukarıda ifade edilen anlam ilişkisi çerçevesinde birbirleriyle sıkı bir bağ oluştururlar. Öyle ki bu kavramlardan birini söylediğimizde onu anlatmak ve açıklamak için adeta diğerini ifade etmek zorunda kalırız. İşte bunlar, araştırmamıza başlık yaptığımız kıraat, tertîl ve tilavet kavramlarıdır.² Örneğin Kur'an'dan bir bölüm okuduğumuzda bunu ifade etmek için "tilavet ettiğimiz" ya da "kıraat ettiğimiz" ifadelerini kullanabilmekte ve sanki aralarında hiçbir fark yokmuş gibi algılamaktayız. Tertîl ve tilavet kavramları, Kur'an orjinli olup, kıraat kavramı ise, dilsel araştırmada da geleceği üzere, **Ka-Ra-E** kökünden gelen iki masdardan biri olup aynı anlamı taşımaktadır. (kıraat - Kur'an). Bu sebeple ona da bir yerde Kur'an orjinli olarak bakılabileceğinden, bunu da Kur'an orjinli kavramların içine aldık. Kur'an'da bu kavramların pek çok türevleri kullanılmaktadır.

Bu araştırmamızda Kur'an-ı Kerim bağlamında, özellikle onu okuma, ardından anlama ve onunla amel etme konusunda bu kavramların Kur'an'ın sayılan üç özelliğini vurgulamadaki ifade ve anlam derecesini araştıracağız. Bunu yaparken de takip edeceğimiz yöntem, öncelikle kelimelerin dilsel anlamlarını maksadımız açısından tesbit etme ve ardından Kur'an yorumcularının yaptıkları tanımlardan hareketle bu kavramlar için bir tanım denemesi yapmak olacaktır. Sonuçta ise, tanım denemesi yaptığımız bu kavramların, Kur'an'ın okunup anlaşılması ve amel edilmesiyle ilgili olarak ifade ettikleri anlam derecelerini mukayese etmek olacaktır.

Araştırmamızda bu kavramları mümkün olduğu ölçüde sadece başlık yaptığımız masdar kipleriyle değerlendirip, farklı kullanımlarından uzak durmaya çalışacağız. Çünkü detaylara inmek, araştırmayı maksadından uzaklaştıracağı gibi hacim bakımından da gereksiz bilgilerin verilmesine sebep olacaktır.

1. KIRAAT

Kavramsal Analiz

kıraat kelimesi, biraraya getirmek, toplamak ve okumak anlamında olup, **Ka-Ra-E** kökünden türeyen bir masdardır. Bu kökten türemiş pek çok türev kipi Kur'an-ı Kerim'de kullanılmaktadır. Aynı kökten gelen türevlerin birbirleriyle anlam ilişkisi olmakla beraber, biz bunlardan sadece okumak anlamına gelen kıraat kelimesiyle ilgileneceğiz.³

Kıraat, harflerin ve kelimelerin bir kısmının diğer bir kısmına katılıp eklenmesi anlamına gelmektedir.⁴ Harflerin ve kelimelerin bir kısmının diğer bir kısmına ilavesi, onların bir araya getirilmesini ve toplanmasını gerektirmekte, toplananlar ise, harfler ve kelimelerden ibaret olmaktadır. Teleffuz etmekle ilgili olan bu durum “okuma” dediğimiz fiilde gerçekleşmektedir. Ama bu bakımdan her toplama biriktirme işine de kıraat denemez. Buna lügatlerde vurgu yapılmaktadır: Örneğin, biri, bir gurup oluşturacak insanları biraraya toplayıp ictima ettiğinde, onun bu toplama işini ifade etmek için **Ka-Ra-E** fiili kullanılmayacağı gibi bu toplama işine de kıraat kelimesi kullanılamaz. Nitekim bu duruma, tek başına bir harf teleffuz edildiğinde buna kıraat denemeyeceği hususu da delalet etmektedir.⁵ Öyleyse harflerin biraraya gelerek kelimeleri, kelimelerin de yanyana dizilerek teleffuz edilmeleriyle yapılan bu kıraat işlemini Türkçemizde “okumak” kelimesiyle ifade edebiliriz. Ancak bu okuma nasıl bir okumadır? Hangi şartları haizdir? Teleffuz edilme biçimi ve okunan metnin anlamının teleffuzla birlikte okuyucu tarafından kavranıp kavranmayacağı hususunu kapsamakta mıdır? gibi sorular akla gelmektedir. Bu soruların cevapları kıraat kelimesi ve onun eş anlamlısı olan diğer kelimelerin anlam araştırmaları içinde aranmaya çalışılacaktır.

Kıraat kelimesine terimsel bir mana vermek için, yukarıda yaptığımız gibi dilcilerin ve yorumcuların ona verdikleri lügat ve terim anlamlarından yola çıkarak daha kapsamlı bir tarif bulmaya çalışacağız. Her ne kadar **kirâât** kelimesi için onun bir ilim dalı ve bir müessese olarak tarifleri yapılmışsa da⁶ kanaatimizce bu tarifler, adlarından da anlaşılacağı üzere, kıraat kelimesi için bir kavram tanımı olamazlar. Çünkü bir ilim dalı olarak Kirâât, kıraat kelimesinin çoğulu olup,⁷ bu ilmin konu edindiği kelimelerin okunuş biçimleri ve ihtilafları kıraatin (okumanın) niteliği ile ilgili bir husustur ve bu da zaten kıraatin içindedir. kıraat kelimesi için daha kapsamlı bir tarif yapma gerekliliği vardır.

Kıraat kelimesi bizzat Kur’an orjinli bir kelime değildir. Ancak Kurtubî’nin dil bilgini Ferrâ’dan naklettiğine göre kıraat ve Kur’ân aynı kökten türeyen iki masdardırlar.⁸ Dolayısıyla kıraat kelimesini Kur’an kelimesi gibi kabul etmek mümkündür. Çünkü gerek kıraat ve gerekse Kur’ân şeklinde gelen bu iki kelimenin manası, biraraya getirme yoluyla “okumak” demektir. Zira “Karatü’l-Kur’âne” demek, toplanmış olduğu halde onu söyledim (okudum) demektir. Kur’ân ismi, indirilmiş yüce bir kitaba özel isim olmuştur. Zira Kur’ân, toplayıcı bir kitab olarak, sureleri, ayetleri, bunlarda anlatılan hükümleri, öğüt veren hikayeleri, darb-ı meselleri ve

Allah'ın birliğine delalet eden hususları kendisinde içermektedir.⁹ Demek ki toplayıcı olma özelliği okuma anlamına gelen Kur'an'ın (kıraatin) bir özelliğidir. Zaten okumada harflerin yanyana gelerek kelimeleri, kelimelerin de yanyana gelerek cümle ya da cümleler yığını oluşturması söz konusudur. Kısaca okumada harfler ve kelimelerden oluşan bir metnin varlığını söyleyebiliriz.

Burada biz Kur'ânî bir kavram ya da kavramlarla uğraştığımızı göre kastedtiğimiz metnin Kur'ân metni olduğu şüphesizdir. Kastedtiğimiz metnin bir kıraat (okuma) olarak gerçekleşebilmesi için okuyucu (kâri) nun okuduğu metni ses ve sözüyle duyması ya da bir başkasına duyurması gerekmektedir. Zira içsel konuşmalarda (kelâm-ı nefsi) metnin içten geçirilimesiyle, okunacak metnin belki anlama açısından şartı yerine getirilmiş olsa da, harf ve kelimelerin canlılık kazanması olarak gördüğümüz, ses ve söz kısmı ihmal edilmiş olacağından dolayı okuma işlemi tam gerçekleşmiş olmamaktadır. Çünkü ses ve söz olmadığından kişi, okunacak metni ne kendisine işittirmiş ne de bir başkasına duyurabilmiştir. Hiç şüphe yok ki, Kur'anı yeteri kadar yüksek sesle okumak, okuyanın kendisinin işitmesi içindir. Zira okumak, seslerin arasını açık seçik bir biçimde ayırmak anlamına gelir. Dolayısıyla ses gereklidir ve bunun en düşük derecesi de okuyanın kendisinin işitebileceği kadar olanıdır.¹⁰ Bu sebeple fıkıh kaynaklarında okuma konusunda önemine binâen namazda bir yanığı içinde olunmasını diye kıraatin (Kur'ân'dan okunacak miktarın) cehrî ve hafî olması şartının neler olduğuna dikkat çekilerek içsel konuşmaların kıraat olamayacağı vurgulanmış ve bir insanın dilini hareket ettirmeden ve ses çıkarmadan içinden geçirdiği zihninden tekrar ettiği şeyin kıraat olarak adlandırılmayacağı ifade edilmiştir.¹¹ Çünkü kıraat, temelde dilin iradeye dayalı bir eylemdir. Akıllı ve konuşan bir insanın ağzından, seslerin kendilerine özgü yerlerine göre çıkmasıdır. Bu nedenle "Cebrâil'in eylemine, ilahî eyleme ve bir cansız araçtan çıkan seslere kıraat denilemez"¹² ve Kur'an kıraati tecvid diye bilinen bir disiplin tarafından ya da geniz sesleri, nefes, duraklar, başlangıç ve bitişler, hecelerin süreleri v.s de içinde olmak üzere seslerin çıkarılması ve birbirleriyle birleşmelerini düzenleyen kurallar tarafından yönetilir.¹³ Bu sebeple kıraat gelenekleri Kur'an'ın resmi versiyonunu belirlemeye yönelik herhangi bir metinden daha yetkilidir denilebilir. Zira açık ve net bir biçimde ifade etmek gerekirse kıraat Kur'an'ın varoluş tarzını oluşturur.¹⁴

Şimdi burada bir de, ses ve sözle canlandırdığımız okuma metninin (kıraatin) okuyucu tarafından anlaşılma zorunluluğu var mıdır, yok mudur? sorusunu irdelemek gerekecektir. Şu bir gerçek ki okuyucu okuduğu ya da okuyacağı bir metni öncelikle anlamak ve ondan bir şeyler öğrenmek mak-

sadıyla okur. Zira okuyucu o metni okumakla ya da okumak istemekle kendisinden öğreneceği ya da bir başkasına duyurmak istediği bir mesajı iletmek amacını gütmüş olabilir ki bu amaç onu bu okuma işine sevk etmiştir. Çünkü okuma, öğrenilecek veya öğretilecek şeylerin elde edilme yollarından biridir. Bunu doğrulamak için işte burada dilcilerden yardım istemek gerekmektedir. Lügatlerde kıraat lafzı anlamlandırılırken genellikle yukarıda vermeye çalıştığımız anlamlar yer alır ve özel olarak okumanın anlama olduğu üzerinde durulmaz. Gerçi harf ve kelimelerden şekillenerek okunan bir metinden, öncelikle onu anlamak maksadı elbette gözardı edilemez. Ama lügatler böyle özel bir açıklamayı kayıt etmiş değillerdir. Daha açık söylersek, mesela, kıraat = ifhâm (anlamak), ya da kara'tü = fehîmtü veya edraktü (anladım) şeklinde kullanımlar lügatlerde yer almaz. Ancak bu, **Ka-Ra-E** kökünden türeyen türevlerin örneklerinde açık açık olmasa da zımnen anlama ile ilgili bir vurgunun olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin iyi bir okuyucu olan Übeyy için Peygamberimizin: “Akrauküm Übeyy”, sözünün açıklamasında “Etkane lil-Kur’âni ve ahfaza” yani, (arkadaşları içinde) Kur’ân’ı en sahih okuyan ve en iyi ezberleyeni idi, dindikten sonra, okuyuculara “Rummân” vezninde “Kurrâ” denildiği, bunun ise “Nasik ve Müteabbid” anlamına geldiği kaydedilir. “En-Nâsik ve El-Müteabbid” demek, dinin emir ve yasaklarını gözeterek ibadet eden kişi demektir.¹⁵ İşte bu manaya göre kıraatin anlamayı içerdiği söylenebilir. Zira okuduğunu anlamayan, emir ve nehiylerin farkına varamaz ki, onunla amel etmiş olabilsin.

Kıraatin anlamayı içerdiği ile ilgili olarak Kur’ân yorumcularının şu ayete verdikleri anlamlar da yine birer örnektirler. “Lâ tüharrîk bihî...”, “Onu hemen almak için dilini depreme. Onu toplamak ve okumak bize düşer. O halde sana Kur’ân’ı okuduğumuz zaman onun okunuşunu takip et. Sonra onu açıklamak da bize düşer.”¹⁶ Rivayete göre vahyin indiği ilk günlerde Cibrilin okuduğunu unutmamasın diye Peygamberimiz, acele acele dilini depretirdi. Bunun üzerine “Dilini depreme...” ayeti nazil oldu.¹⁷ Görüldüğü üzere Peygamberimizin inen vahyi tespit etmek için gösterdiği aceleciliğe gerek olmadığına ve sadece kendisine okunan vahyi takip etmesine dikkat çekilmektedir. İnen vahyin bu kısmı için yorumcuların verdikleri mana dikkat çekicidir. Burada “ Fettebi’ Kur’âneh” yani “Onun okunuşunu takip et” kısmı için Katade: “Fettebi’ Şerâiahu ve ahkâmehu” Yani “Onun düzenlemelerine ve hükümlerine uy” anlamı vermektedir.¹⁸ İbn Abbas ise, bu kısım için: “Onu toplayıp senin kalbinde sabitleştirdiğimizde onunla amel et” şeklinde anlam vermiştir.¹⁹ Yine O, “Kur’ânı sana kıraatle (okuma yoluyla) açıkladığımızda, sana açıkladığımız şeylerle amel et.” demektedir.²⁰

Gerek dilci ve gerekse yorumculara dayanarak verdiğimiz bu örneklerden anlaşıldığına göre kıraat kelimesiyle ifade edilen okumada anlama vardır ve anlaşılana da amel etme gerekliliği bulunmaktadır. Ancak bizim kanaatimiz şudur ki kıraatte (okumada), okunan metni anlamak söz konusu olmakla beraber, okuma esnasında okumaya paralel şekilde anlamı zihinden geçirmek herhalde şart değildir. Tabii böyle demekle kıraat kelimesinden anlamayı soyutladığımız anlaşılmalıdır. Dolayısıyla onun, harf ve kelimelerden müteşekkil seslendirilen bir metin olduğu daha ağır basmakta ve anlama ile ilgili vurgusu ikinci derecede kalmaktadır. Nitekim Peygamberimizin inen vahye karşı tutumu ile ilgili yukarıda meallerini verdiğimiz ayetleri şöyle akıcı bir biçimde okuduğumuzda iddia ettiğimiz husus daha açık olarak sezilecektir.²¹ Yorumcuların verdikleri mananın aksine ayetlerin çıplak meallerinden Hz.Peygamberin dilini hareket ettirmeden, öncelikle kendisine okunan vahyi dinlemesi ve ardından onu takip etmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Hz.Peygamber gelen vahyin mesaj yönünü de endişe etmiş olmalı ki, kendisine daha sonra bu açıklamanın yapılacağı teminatı da verilmektedir. Bu açıklama ise, “gerek ve ihtiyaç duyuldukça beyan üsluplarından biriyle (ilgili yerdeki) maksadı açıklamaktır”.²² Yoksa yorumcuların dediği gibi pratik düzenlemelerle ilgili bir açıklama değildir. Çünkü bu ayetlerin yer aldığı sûre Mekke’de inen ilk sûrelerden olup ibadet ve ahkamla ilgili hususları içermemektedir. Bu tespit, ibadetle ilgili bir iki düzenleme hariç, hemen hemen Mekke sûrelerinin bütünü için de geçerlidir. Zira Mekke’de daha çok imanî ve ahlakî düzenlemelerle ilgili uyarıcı düşündürücü ve ibret verici hususlar nazil olmuş, ibadet ve muamelatla ilgili ayetler ise, Medine’de inmiştir. Dolayısıyla Mekke’de ahkamla pratik düzenlemelerle ilgili emirler yok ki, onlara uymak emredilmiş olsun.²³ Bütün bunlar, kanaatimizce kıraat kelimesiyle ifade edilen okuma tarzında, daha çok işin ses ve söz yönüyle ilgisi olan bir metnin okunuşunun vurgulandığını ve anlamın (anlamanın) ikinci planda kaldığını göstermektedir. Kıraat kavramına nisbetle ikinci planda kalan ve fakat okumaya paralel bir anlama olgusunun önem kazanması ise, kutsal metin üzerinde uzmanlaşma ile ilgili kabul edebileceğimiz onun diğer icra ve ifade edilmiş biçimlerinde aranmasını gerektirmektedir. Aksi takdirde milyarlarca müslümanın kutsal metnin anlamı üzerinde uzmanlaşması mecburiyeti şart koşulmuş olur ki bu da mümkün değildir. Sonuçta kıraat kelimesiyle ifade olunan okuma tarzı için şöyle bir tanım denemesi yapabiliriz:

Kıraat: “Bir okuyucunun ses ve söz aracılığı ile iradeli olarak harflerden kelimeler, kelimelerden cümle ya da cümleler oluşturmak suretiyle meydana getirdiği Kur’ân metnini (kıraatini) acele etmeksizin

tecvid disiplini doğrultusunda yavaş yavaş kendisine veya bir başkasına duyuracak şekilde okumasıdır”.

Şimdi araştırmanın başında sorduğumuz “okuma”nın keyfiyeti ile ilgili diğer özellikleri tespit için kıraat kavramının ikinci derecede anlamdaşı olan tertîl kavramına geçebiliriz.

2. TERTÎL

Kavramsal Analiz

Tertîl, **Ra-Ti-Le**’ den alınmış tef’îl vezninde bir masdardır. Bu kökten türeyen kelimeler, kendisiyle kullanıldığı şeyin güzelliğini ifade etmek için ona bu nitelikte bir anlam vermektedirler. Örneğin, “Ratile’ş-şey’ü” demek, o şeyin düzgün güzel ve muntazam olması demektir. Bu kelime ya da kelimelerle birşeyin düzenli ve ahenkliliğini ifade için somut bir örnek olarak, düzenli ve gayet berrak dişlere sahip bir insanın ağzındaki dişler gösterilir. “Ratileti’l-Esnanü” demek, dişlerin muntazam ve inci gibi berrak, tek tek sayılabilir olması demektir. Tef’îl babından kullanımı söze nisbet edildiğinde ise, (Rattele’l-Kelame) sözü güzel, düzenli ve yerinde itinalı söylemek demektir. “Rattele’ş-şey’e” demek, “Nessegahu ve Nazzamehu” anlamında, bir şeyi düzenledi, sıraladı demektir. Bu fiil Kur’ân ile kullanıldığında, (Rattele’l-Kur’âne) Kur’ânı yavaş yavaş tane tane okudu anlamına gelir.²⁴ Burada biz, söz konusu ettiğimiz kullanımları göz önünde bulundurarak yine dilciler ve yorumcuların tertîl kelimesine verdikleri tanımları da araştırarak, onlardan hareketle bir tarif yapmaya çalışacağız.

Dilciler ve yorumcular, Kur’ânî bir kavram olan tertîl ile amaçlanan okuma biçimindeki tertîl kelimesine anlam verebilmek için öncelikle, yukarıda verdiğimiz gibi, yine bu **Ra-Ti-Le** kökünden türemiş bir kelimenin arapçada diş (Seğr) kelimesine sıfat olarak (seğrun ratelün) ona kazandırdığı anlam olan, “Aralarında biraz açıklık bulunan ve gayet güzel ve düzgün görünen papatya çiçeğine” benzeyen dişler örnek verilerek kıraat’deki tertîlin anlamına vurgu yapmaktadırlar.

Kıraat’de tertîl, yavaş yavaş acelesiz ilerlemek ve harfleri (tebyîn) açık açık tek tek teleffuz etmektir. İbn Manzûr eserinde Ebu İshak’ın tebyîn hakkında şöyle dediğini nakletmektedir. “Tebyîn (bazan) kıraatte acele etmek sebebiyle yerine getirilmez. Halbuki tebyîn, bütün harflerin açık açık okunması ve (işba’ ile) doyura doyura haklarının verilmesidir.”²⁵

Doyura doyura dediğimiz işba’ ile okuma ise, fethada elif, dammede vav, kesrede ya varcasına fazla uzatmamak ve lüzumsuz yere idgam etme-

mek suretiyle okumak demektir.²⁶ Özetle kıraatte tertîl, dura dura yavaş yavaş adım adım uzatılması gereken harfleri uzatarak onları doyura doyura doğru bir teleffuz ile bir harf bittiğinde diğerini getirmek suretiyle kıraati açıkça yapmaktır.²⁷

Yukarıda verdiğimiz tarifler, öncelikle kıraatin ses ve söz yönü dediğimiz kısma yönelik olarak okumanın niteliğini ön plana çıkarmakta ve kıraatin tezyinatı ile ilgili olarak harflerin mahreçlerinden tutalım da tecvid ilminin ortaya koyduğu kuralların eksiksiz yerine getirilmesini ifade etmektedirler.

Yorumcuların tertîl kelimesiyle ilgili tanımlarını ise daha çok Allah Teâlâ'nın "... ağır ağır Kur'ân oku"²⁸ ayeti üzerinde yaptıkları yorumlarında bulabilmekteyiz. Bu ayetle ilgili olarak Kurtubî'nin nakline göre Dahhak, "Kur'ânı harf harf oku" der. Mücahid ise, "kıraat halinde insanların Allah'a en sevimli olanı, onların en zeki olanlarıdır" yorumunu getirir.²⁹ Bu ifadeyle o, kanaatimizce okuduğunun farkında olan ve onu anlayan kimseyi kasdetmiş olmalıdır. Nitekim yine Kurtubî'nin naklettiğine göre bu yorumun ardından gelen rivayet kanaatimizi desteklemektedir. Hasen'in rivayetine göre Nebi (s.a.v) bir ayet okuyup da ardından ağlayan bir adama rast geldi de "Allah Teâlâ'nın Kur'ân'ı tertîl ile oku ayetini duymadınız mı? İşte bu tertîldir"³⁰ buyurdu. Hz.Peygamber bu sözleriyle okuyucunun ağlamasını onun okuduğu ayeti anlamış olmasına bağlamış ve bunun yerinde bir davranış olduğunu belirterek bu özellikte bir kıraati tertîl ile okuma olarak kabul etmiştir. Yine Kurtubî Ebubekir b.Tahir'in, söz konusu ayetin açıklaması ile ilgili sözünü şöyle nakletmektedir: "Allah Teâlânın hitabının incelikleri (nükteleri) konusunda düşün. Varlığınla onun hükümlerini yerine getirmeyi kalbinle manalarını anlamayı ve özünle de ona yönelmeyi iste".³¹ Yukarıya aldığımız yorumları kendi tarifi için tefsirine ispatlayıcı örnekler olarak alan müfessir Kurtubî de tertîl kavramını şöyle tarif etmiştir: " Yani Kur'ân'ı acele ile okuma! Aksine onu yavaş yavaş manalarını düşünerek açık açık oku."³² Görüldüğü üzere Kurtubî tertîl kavramını tanımlamada tertîl ile okumanın tecvid ile ilgili ses ve söz yönüne vurgu yaptıktan sonra okunan metnin anlaşılmasına ait vurguyu da ihmal etmemektedir. Nitekim Hâzin tefsirinin sahibi de ilgili ayetin tefsirinde aynen Kurtubî'nin tarifinde dile getirdiği gibi, tertîl ile okumanın tecvid ve anlam yönünü dile getirir ve şöyle der:" Allah Teâlâ gece namazını emredince hemen onun peşinden Kur'ân'ı tertîl ile okumayı emretti ki namaz kılan kimse için kalp huzuru ve ayetlerin hakikatleri ve manaları konusunda derin düşünce ve tefekkür mümkün olabilsin. Öyle ki okuyan kişi Allah Teâlâ'nın adının geçtiği yere vardığında O'nun yüceliği ve azameti kişinin kalbini kaplayıp kuşatır. Va'd ve vaîd'inin geçtiği yere vardığında kişi için ümit ve korku meydana gelir.

Hikaye ve darb-ı mesellerin geçtiği yere vardığında kişi için bir değerlendirme söz konusu olur ve bu anda kişinin kalbi marifet nuruyla nurlanır. Kıraati acele yapmakla bu husular meydana gelmez. İşte bununla ortaya çıkan şu ki, tertîl okuyuşu ile amaçlanan kıraat anındaki kalp huzurudur”.³³

Buraya kadar tertîl kavramı üzerinde yaptığımız araştırmaya göre, kıraat kavramıyla ifade olunan okumaya nisbetle, tertîl ile okumada, okunan metnin seslendirme ve teleffuzuna ait tezyînat ve bu hususta gösterilecek titizlik, okumanın daha ileri bir aşaması olarak daha ağır bir biçimde kendisini hissettirmekte, yine kıraat kavramıyla ifade edilen okumada, okunan metnin okuyucu tarafından anlaşılmasının ikinci planda kalmış olması hususu, tertîl ile okumada açık açık ve hatta bunun bir gereklilik olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü tertîl, kıraatte tedbirli düzenli olma, düşünme ve hüküm çıkarmadır.³⁴ Bütün bunlara dayanarak tertîl kavramı için şöyle bir tanım denemesi yapabiliriz:

Tertîl,”Okuyucunun, okunacak Kur’ân metninin harf ve kelimelerinin haklarını tam verebilmek ve tezyînatlarını en güzel şekilde gerçekleştirebilmek için tecvid disiplini doğrultusunda yavaş yavaş doğru teleffuzla seslendirip, o metnin içeriği ile verilmek istenen mesajı düşünme düşünme büyük bir kalp huzuru içerisinde okumasıdır”.

Tanımlamada dile getirilen titizlik içerisinde okunan Kur’ân metninden zevk alınır ve istenen maksad gerçekleşmiş olur. Ve bunun kişi ya da kişilere sağlayacağı manevi haz için de bir sınır olamaz. Bizim yukarıda denemesini yaptığımız tanımı açma ve maksadımızı en güzel şekilde açıklama sadedinde merhum Elmalî’nin bu konudaki sözleri ne kadar anlamlıdır. O der ki: “Bir söz aslında ne kadar güzel olursa olsun gereği gibi güzel okunmayınca güzelliği kalmaz. Güzel okumasını bilmeyenler güzel sözleri berbat ederler. Sözü tertîl ile güzel söylenmesi ve okunması ise sade ses güzelliği ile gelişi güzel eze büze şarkı gibi okumak, saz teli gibi sade ses üzerinde yürümek kabilinden bir musîkî işi değildir. Kelimelerin dizilişinin mana ile uyum sağlaması ve dilin fesahat ve belağatı hakkıyla gözetilerek rûhî ve manevî bir uygunlukla, yerine göre şeddeli, yerine göre yumuşak, yerine göre uzun, yerine göre kısa okuma, yerine göre ğunne, yerine göre izhar, yerine göre ihfa, yerine göre iklab, yerine göre vasıl, yerine göre sekt veya vakf; kısacası bütün maksat, manayı duymak ve mümkün olduğu kadar duyurmak olmak üzere tecvid ile okuma işidir. Bunun için Kur’ân okurken tecvid gerekir. Tecvid de kaf çatlatmak derdiyle, çatlatmaktaki manayı kaybetmek değildir”.³⁵ Şimdi ise okumanın bir başka icra ediliş adı olan tilâvet kelimesine geçebiliriz.

3. TİLAVET

Kavramsal Analiz

Tilâvet kelimesi **Te-La, Yetlû** kökünden bir masdardır. **Te-La** takip etmek peşi sıra gelmek, ardından izlemek gibi anlamlara gelir. Bu kökten fiil ya da masdar şeklindeki türevler kitap kelimesiyle birlikte kullanıldığında okuma anlamına gelmektedir. Bu sebeple tilâvet kelimesi kıraat kelimesinin eş anlamlısı olarak değerlendirilmiştir.³⁶

Okunan kitaptan istifade edilip ondan bir şeyler öğrenileceğinden, öğrenilen şeylerin ardından onları yapmak gerekecektir. Yapılan bu işlem fiilin kök anlamıyla anlatılmak istenendir. Zira okuyan kişi öğrendiklerinin ardına düşecek sıra ile onları yapmaya yönelecektir.

Kur'ân-ı Kerim'de sadece bir yerde masdar kipinde gelen tilâvet kelimesi için lügatler ve tefsirlerde yukarıda ifade ettiğimiz anlamda değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin dil ağırlıklı bir tefsir olan Bahru'l-Muhît'de tilâvet şöyle değerlendirilmiştir: Tilâvetin iki manası vardır:

a- Lafız yönünden okumak

b- İşlev bakımından (okunana) uymak. Burada en uygun olan bütün bu anlamları ona (tilâvet'e) vermektir. Zira tilâvet anlama konusunda ortak bir kelimedir.³⁷ Bu yoruma göre tilâvet, okuma ve okunana işlevsel açıdan uyma anlamına gelmektedir. Demek ki; bu gelişigüzel bir okuma değil, okunan şeyi anlamayı içeren bir okuma biçimidir. Bundan da ötesi, Kur'an tilavetinin bütün gayesi (onu) yorumlamanın ötesinde, Allah'ın kelamının bizatihi kendisini tecrübe etmeye yönelmektir. Bu okuyuş haletinde okuyucu, tilavetinde Allah'(ın kelamını işitmekten ve mükâşefeye ait zevk ve sezgileri tecrübe etmek) ten başka bir şey görmezse, görünmez alemin sırları ona doğrudan doğruya açılmaya başlar.³⁸ Bu zevk atmosferini okuyucu ancak Kur'anı tilavet ederken tadabilecektir. Nitekim yorumcuların tilavet kelimesine verdikleri anlamda bunu sezme zor olmasa gerektir.

Bir dilci ve yorumcu olan Ragıp el-İsfehânî ise tilâveti şöyle izah eder: "Tilâvet, Allah'ın indirilmiş kitaplarına bazen kıraatle bazen de ondaki emir, nehiy, sevdirmeye, korkutma ya da bu konuda kendisinden anlaşılan şeylerle amel ederek onlara uymaya özel kullanılan bir kelimedir".³⁹

Yorumcular ise; "Kendilerine verdiğimiz kitabı, gereğince okuyanlar var ya, ona inanırlar..."⁴⁰ ayeti üzerinde "Hakka tilâvetih" kısmına:

"Onu yavaş yavaş okumada harflerin haklarını tam vermede derin düşünce ve tefekkür konusunda gerçekten okunacağı şekilde okurlar".⁴¹

“Lafzı gözeterek tahrif etmekten (uzak), manası üzerinde derin derin düşünerek ve gereği ile amel ederek okurlar”.⁴²

“Emre ve nehye tabi olmakla ona gerçekten uyulması gereken şekilde uyaralar. Böylece helalini helal sayar, haramını da haram kabul ederler ve içerdiği şeyle amel yaparlar.”⁴³

Yine “Onlar kitabın muhkemleriyle amel eder müteşabihlerine de iman ederler ve anlayamadıkları hususları da bilenine havale ederler”.⁴⁴ şeklinde anlamlar vermişlerdir.

“Tilâvetin, Kur’ân lafızlarının taşıdığı bir hazine olduğu unutulmalıdır... Tilâvet deyipte geçilemez! Çünkü bu tilâvet öyle bir belirme ve parlamadır ki onun vasıtasıyla Kelâmullah’ın ruhlardaki haşmeti, hayattaki saltanatı perçinlenmektedir. Güzel seslerden süzülerek, müzik nağmelerinde yüzerek (...) ufukları dolaşmakta, yerden göğe suûd (yükselmekte), gökten yere hübüû (inmekte) etmektedir. Tilâvet yalnız ruhtar üzerinde ilâhî bir zevk sağlamaktan ibaret kalmaz, aynı zamanda Kur’ân’daki sıhhatin de delilidir, zihinler üzerindeki kontrolüdür”.⁴⁵

Bu yorumlardan anladığımız kadarıyla tilâvet kelimesi kapsamında ifade edilecek okuma biçiminde, harflere ve kelimelere tam olarak haklarının verilmesinin, yani tecvidinin yanında, okunan metnin anlaşılması yönüne daha fazla önem ve ağırlık verildiğini görmekteyiz. Bu okuma biçiminin artık, telaffuz edilen sözcüklerin edası halledilmiş olarak bütün dikkatlerin mananın anlaşılmasına çevrilmiş anlam ağırlıklı, öyle ki; lafzın edasının güzelliklerinden hareketle ta ruhtar üzerindeki ilâhî zevki tattıracak şekilde bir okuma olduğu anlaşılmaktadır. İsfehânî bu hususu “ Tilâvet(le ifade edilen okuma), kıraat(le ifade edilen okuma) dan daha özeldir”⁴⁶ sözleriyle açıklamaktadır. Hatta müfessir Kurtubî, “**Yetlûnehû hakka tilâvetih**” ayetini “**Yakraûnehû hakka kıraatih**”⁴⁷ ibaresiyle eşit kabul ederek tilâvet kelimesine sadece bir kıraat (okuma) anlamı vermek isteyenlere itirazda bulunur ve şöyle der: Derim ki; böyle bir değerlendirme gerçeğe isabetten uzak bir değerlendirmedir. Meğer ki mana; “kitabın lafızlarını hakkıyla okuyor ve manalarını da anlıyorlar” şeklinde olursa, bu değerlendirmenin bir sakıncası olamaz. Çünkü manaları anlamayı başarmış kimseler için (onlara) uymak, ancak mümkün olabilir.⁴⁸ Müfessir Kurtubî, yukarıdaki izahlarıyla kıraat kelimesiyle ifade edilen okumaya nisbetle tilâvet kelimesi ile nitelenen okumayı, harflerin edası ve anlam açısından diğerinden daha hacimli bulmaktadır. Bilginlerce “**Her tilâvet kıraat’dır ama her kıraat tilâvet değildir**”⁴⁹ şeklinde verilmiş hükmün kanaatimizce anlamı da budur. Bu hükümden yola çıkarak “**kıraatin tilâveti içerisine alması gibi daha genel**

bir kavram, tilâvetin ise ona göre daha özel bir kavram olduğu” şeklindeki bir değerlendirmeye katılmakla birlikte biz, **”Her tilâvet kıraat’dir ama her kıraat tilâvet değildir”** önermesinde özellik açısından tilâvetle okuma biçiminin kıraatle okuma biçiminin özelliklerini kapsadığını ve fakat aksinin olamayacağı manasını da anlamaktayız. Zira yorumcuların yaptıkları tanımları da, tilâvet kavramı için iyi bir okuma ve anlamamanın genişliliğini ifade etmektedir. Dolayısıyla biz söz konusu önermeden anlaşılmanaya bir anlam katkısı yapmış olmaktadır. Buradan hareketle, tilâvet’le ifade edilen okumanın, kendisinin eş anlamlıları olan kıraat ve tertîl ile okuma biçimlerinin özelliklerini kapsamakla beraber onlardan daha özel veengin bir derinliğe sahip olduğunu kolaylıkla söyleyebiliriz. Öyleyse tilâvet kelimesi için şöyle bir tanım denemesi yapabiliriz:

Tilâvet: “Harflerin edası ve kelimelerin anlamı açısından diğer okuma biçimleri olan kıraat ve tertîl’in özelliklerini kapsamakla birlikte onlara nisbetle daha çok itinalı, anlam ağırlıklı ve hatta ilahî kelamın anlaşılmasından onu tecrübe ekmeye yönelik bir okuma biçimidir” diyebiliriz.

Yaptığımız tanımlamadan da anlaşılacağı üzere, harflerin edası ve kelimelerin anlamı açısından her kıraat, tilâvet olamayacağı gibi, her tilâvet de diğer okuma biçimlerine nisbetle itinalı bir okuma ve okunan metni anlamaya vukûfiyet açısından diğerlerinden **“daha özel bir okuma”**⁵⁰ olacağından, kıraatle okumanın özelliklerini kapsamakla birlikte kendine has bir özelliğe de sahip bulunmaktadır. Kanaatimizce bu farka işaret olsun diye namazda okunan Kur’an’a tilâvet değil de kıraat denilmiştir. Zira namaz kılan çok kimse, hatta Kur’an’ın nazil olduğu dil olan arapçayı konuşan insanların çoğu bile namazda okudukları bölümlerin manasını tam olarak bilememektedirler. Namaz içinde böyle olduğu gibi namaz haricinde okunan çoğu Kur’an kıraatlerinin de bundan ayrıcalıklı sayılmasının doğru olamayacağı zaten bilinen bir gerçektir.

Yine bir okuma secdesi olarak bilinen **“tilâvet secdesi”** ne de okuma biçiminin anlam farkını belirtmek için **“kıraat secdesi”** değil de **“tilâvet secdesi”** denilmiştir. Çünkü söz konusu secdeler, Kur’an’ın manasına vakıf olan kimselerce ancak bilinebilir ve gereğince de eda edileceğinden bu isimle anılmışlardır.⁵¹

SONUÇ

Sonuç olarak araştırmamızı şu şekilde özetleyebiliriz: kıraat tertîl ve tilâvet kavramları Kur'ân'ı hem tecvidli okuma hem de onun anlaşılmasını ifadede kullanılan eş anlamlı üç önemli kavramlardır.⁵² Her ne kadar üç kavram çoğunlukla aynı şeyi ifade için kullanılmış olsalar da, bunların anlam yapıları ve kullanıldıkları bağlamlar incelendiğinde hepsinin aynı şeyi ifade etmedikleri ve kullanıldıkları amacı belirtmede bir anlam hiyerarşisine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bunların her birinin kendine özgü bir anlam içeriği bulunmakta ve her bir kavram kendine has bir okuma biçimini yansıtmaktadır.

Bir sıralama yapılması gerekirse, Kur'ân'ı güzel okuma ve anlamını kavramayı beyan sadedinde kıraat kavramına nisbetle tertîl, tertîl kavramına nisbetle de tilâvet kelimesi, maksadı daha fazla açıklayan ardışık kelimelerdir. Başka bir ifade ile, Kur'ân metnini okumada güzel okuyuşu ve metnin anlamına vukûfiyeti bildirmede, bu sanatsal icra ve anlama işi, bir başlangıç noktasından başlayıp merhale merhale açılmakta ve nihâî bir noktaya doğru varmaktadır. Bu ifademize göre kıraatle okuma biçimi, yukarıdaki özellikler bakımından bir metni okumaya henüz başlamış birinin okuyuşunun ilk merhalesi ise, tertîl onun daha da ileri bir derecesini ve tilâvet ise olması gereken şekildeki en iyi okuma biçimini bize anlatmaktadır.

Her şeyde tedriciliği temel alan Allah Teâlâ okuma ve anlamada da bunu gözetmiş ve ilk hitaplarında bunu yansıtacak hitap tarzları olan kıraat ve tertîl kelimelerinin türev kipleriyle hitapta bulunmuş,⁵³ yani, yavaş yavaş okuma ve anlamaya ısındırılmış, vahyin inişinin sonlarına doğru ise, tilâvet kelimesinin türev kiplerini⁵⁴ sıkça kullanmıştır.

KAYNAKÇA

- Apaydın**, H.Yunus, İlmihal, İSAM, İstanbul ts.
- Abdulahid**, Seyyid Ahmed, Kur'ân'ı Kerim Okuma (Kıraat) şekilleri. (Çev: Ali Akpınar), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas 1998.
- Beyzavî**, Nâsiruddin Ebî Said Abdillâh b. Ömer, Envaru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl, Beyrut ts. (M.Tefâsîr)
- Buhârî**, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhârî, el-Camiu's-Sahih, İstanbul 1981.
- Dârimî**, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman et-Temimî, Sünen, Dımaşk 1349.
- Fırat**, Yavuz, Kur'ân-ı Kerim'e Göre Vahiy Sürecinde Oluşan İslam Toplumu, (Basılmamış Doktora Tezi) Kayseri 1998.
- Halebî**, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, Halebî Sağır, İstanbul 1981.
- Hâzin**, Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim, Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl, Beyrut ts. (M.Tefâsîr)
- Osman**, Hüsni Şeyh, Hakku't-Tilâveh, Dâru'l-Menâre, Cidde, 1994.
- İbn Hayyan**, el-Endülüsî, el-Bahru'l-Muhît, Riyad ts.
- İbn Manzûr**, Cemaluddin Muhammed b. Mükrim, Lisanü'l-Arab, Beyrut 1968.
- İsfehânî**, Hüseyin b. Muhammed, el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân, Beyrut ts.
- Keskiöğlü**, Osman, Kur'ân-ı Kerim Bilgileri, Ankara 1987.
- Kurtubî**, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, el-Cam'i li Ahkâmi'l-Kur'an, Beyrut, ts.
- Nesefî**, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâyiku't-Te'vîl, Beyrut ts. (M.Tefâsîr)
- Sağman**, Ali Rıza, Kur'ân Mahiyeti - Başka Dile Çevrilmesi, (Neşreden: Dücâne Cündîoğlu), İslâmiyât, Ankara 1998.
- Suyûtî**, Celalüddin Abdurrahman, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut ts.
- Tirmizî**, Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, Sünen, Mısır 1937.
- Yazır**, M. Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul 1935.
- Z ebîdî**, S. Muhammed Murtaza, Tacu'l-Arûs, Libya ts.
- Zerkanî**, M. Abdülazim, Menahilü'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'ân, Mısır ts.

DİPNOTLAR

- ¹ Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, Sünen, Sevabu'l-Kur'ân, 14.; Darimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman et-Temîmî, Sünen, Fezâilü'l-Kur'ân, I-35.
- ² Kur'an okumayı ifade eden Kur'an orijinli kavramlar şunlardır: **1-Kıraat:** Kıraat kavramı Kur'ân orijinli olmasa da aynı kökten türeyen ve iki masdardan biri olan Kur'ân kavramı kıraat anlamındadır ve bu da Kur'ân-ı Kerim'de Tâhâ suresi 114. ve Kıyamet suresi 18. ayette geçmektedir. **2-Tertîl:** Furkan 32. ve Müzzemmil 4. ayette geçmektedir. **3-Tilavet:** Bu kavram ise, Bakara 121. ayette yer almaktadır. **4-De-Ra- Se:** Derase kökünden Dirâset kavramı. **5-Me-Ne-Ye** kökünden Ümniyye'dir. Ancak bunlardan Dirâset kavramı, Kur'ân'da, geçmiş yahudi kitaplarını okumaya has kılındığı, Ümniyye ise okuma anlamına gelmekle birlikte sözlü konuşmalarımızda Kur'ân okumayı ifade etmekte pek kullanılmadığı için söz konusu edilmemişlerdir. (Bu iki kavramla ilgili geniş bilgi için bakınız: Seyyid Ahmed Abdülvahid, Kur'ân'ı Kerim Okuma (Kıraat) şekilleri. (Çev: Ali Akpınar), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas 1998, s.216 ve 231.) Bu kavramların dışında Kur'an'ın özellikle düzgün, hatalı ve nağmeli okunmasıyla ilgili (Tadrîb, Tercî', Tahbîr ve Nebr gibi) pek çok terim varki, bunlar Kur'an orijinli olmadıkları için söz konusu edilmemişlerdir. (Bu kavramlar için bak: Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, el-Cam'i li Ahkâmi'l-Kur'an, Beyrut, ts. I/11 vd.)
- ³ Kur'ân'ı Kerimde **Ka-Ra-E** kökü ve türevlerinin anlamlarıyla ilgili olarak geniş bilgi için bakınız: Seyyid Ahmed Abdülvahid, a.g.m, s.220 vd.
- ⁴ İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed, el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân, Beyrut ts. **Ka-Ra-E** md.
- ⁵ İsfehânî, Aynı madde.
- ⁶ Kırâât ilmi bir ilim dalının adı olarak şöyle tarif edilmiştir: Kur'ân-ı Kerim'in kelimelelerinin okunuşlarını ve ihtilaflarını nakledenlerine nisbet ederek bildiren ilme Kırâât ilmi denir. Ya da, Kur'ân'ın farklı vecihlerle okunmasını öğreten ilim dalına denmektedir. Zerkânî, M.Abdülazim, Menahilü'l-İrfan fi Ulûmi'l-Kur'ân, Mısır ts. I/412.; Keskioglu, Osman, Kur'ân-ı Kerim Bilgileri, Ankara 1987, s.157.
- ⁷ Zerkânî, I/412.
- ⁸ Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, el-Cam'i li Ahkâmi'l-Kur'an, Beyrut, ts. XIX/106.
- ⁹ Hazin, Alâuddîn Ali b.Muhammed b.İbrahim, Lübâbü't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl, Beyrut ts. I/260; İbn .Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükrim, Lisanü'l-Arab, Beyrut 1968, I/128.
- ¹⁰ Burns, Gerald L. Gazali'nin Tasavvufi Hermönötiği, (çev: Turan Koç), İslami Araştırmalar Dergisi, cilt:13, sayı: 3-4, 2000, s. 424.
- ¹¹ Halebî, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, Halebî Sağîr, İstanbul 1981, s.175.; Apaydın, Yunus, İlmihal, İSAM, İstanbul ts. I/243-244.
- ¹² Yazır, M.Hamdî, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul 1935, IV/2361. (Kısaltmalarla alıntı yapıldı)
- ¹³ Burns, s. 421.
- ¹⁴ Burns, s. 421.
- ¹⁵ Kurtubî, II/128 ve 386; Hâzin, I/199; İbn Manzûr, I/128-129.

- ¹⁶ Kıyamet, 75/16-19.
- ¹⁷ Buharî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buharî, Sahîh, Bedu'l-Vahy, 4- Tevhid, 43. Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. İsmail b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinar, Sünen, İftitah 37.
- ¹⁸ Kurtubî, XIX/106.
- ¹⁹ İsfahânî, K-R-E md; Hazin, VI/412.
- ²⁰ İbn Manzûr, I/128.
- ²¹ Mesela; "Onu hemen almak için dilini depreme. Onu toplamak ve okumak bize düşer. o halde sana Kur'ân'ı okuduğumuz zaman onun okunuşunu takip et. Sonra onu açıklamak da bize düşer." (Kıyamet, 75/ 16-19)
- ²² Yazır, VII/5481. Sadeleştirilmiş şekilde alınmıştır.
- ²³ Daha fazla bilgi için bak: Kur'ân-ı Kerim'e Göre Vahiy Sürecinde Oluşan İslam Toplumunu, Yavuz Fırat, (Basılmamış Doktora Tezi) Kayseri 1998.
- ²⁴ İbn Manzûr, XI/265; M. Vasîf, **Ra-Ti-Le** md. Kur'ân'ı Kerimde **Ra-Ti-Le** kökü ve türevlerinin anlamlarıyla ilgili olarak geniş bilgi için bakınız: Seyyid Ahmed Abdülvahid, a.g.m, s.217 vd.
- ²⁵ İbn Manzûr, XI/265.
- ²⁶ Süyûtî, Celalüddin Abdurrahman, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut ts. I/107.
- ²⁷ İbn Manzûr, XI/265; Hazin, M. Tefâsîr, VI/383.
- ²⁸ Müzzemmil, 73/4.
- ²⁹ Kurtubî, XIX/37.
- ³⁰ Kurtubî, XIX/37-38. (Kurtubî'nin tefsirinde naklettiği bu rivayeti aradığımız hadis kaynaklarında bulamadık).
- ³¹ Kurtubî, XIX/37-38.
- ³² Kurtubî, XIX/37.
- ³³ Hazin, XI/383.
- ³⁴ Süyûtî, I/100.
- ³⁵ Yazır, VII/5426-5427. Sadeleştirilmiş şekilde alınmıştır.
- ³⁶ İbn Manzûr, I/128-129. ; Zebîdî, S.Muhammed Murtaza, Tacu'l-Arûs, Libya ts, I/101. Kur'ân'ı Kerimde **Te-le-Ve** kökü ve türevlerinin anlamlarıyla ilgili olarak geniş bilgi için bakınız: Seyyid Ahmed Abdülvahid, a.g.m, s.200 vd.
- ³⁷ İbn Hayyân el-Endülüsî, el-Bahru'l-Muhîr, Riyad ts, I/370.
- ³⁸ Burns, s.425-426.
- ³⁹ İsfahânî, Ra-Ti-Le md.
- ⁴⁰ Bakara 2/121.
- ⁴¹ Nesefî, I/188.
- ⁴² Beyzavî, I/188.
- ⁴³ Kurtubî, II/95.
- ⁴⁴ Kurtubî, II/96.

- ⁴⁵ Sağman, Ali Rıza, Kur'ân Mahiyeti - Başka Dile Çevrilmesi, (Neşreden: Dücâne Cündioğlu), İslâmiyât, Ankara 1998, s.108.
- ⁴⁶ İsfehânî, Ra-Ti-Le md.
- ⁴⁷ Kurtubî, II/96.
- ⁴⁸ Kurtubî, II/96.
- ⁴⁹ İsfehânî, Ra-Ti-Le md.
- ⁵⁰ İsfehânî, Ra-Ti-Le md.
- ⁵¹ Ali İmrân, 3/113.; Enfâl, 8/2.; İsrâ, 17/107. ayetlerine örnek olarak bakılabilir.
- ⁵² Kur'anı Kerimi okuma ve anlamayı ifade etmede **Kıraat, Tertîl ve Tilâvet** kavramlarını tasnife tabi tutarak sıralayışımız, her ne kadar eski alimlerin Kur'anı Kerim'i hızlı, orta ve yavaş okunuş biçimleri olarak ifade ettikleri **Hadr, Tedvîr ve Tahqîq** şeklindeki tasniflerine benzemiş olsa da, üzerinde çalıştığımız kavramların Kur'anî kavram oluşları ve Kur'anın anlama yönüne vurguları gibi bir çok özellikleriyle diğerlerinden farklı oldukları unutulmamalıdır. **Hadr, Tedvîr ve Tahqîq** kavramlarının anlamları için bak: Haku't-Tilâveh, Hüsnî fieyh Osman, s.61 vd.
- ⁵³ Alak, 96/1ve 3.; Kıyamet, 75/17-18.; Müzzemmil, 73/4.
- ⁵⁴ Bakara, 2/121.; Ali İmrân, 3/113.; Enfâl, 8/2.